

Történész teadélutánok

XXVIII.

2023. február 9.

A tavaszi évad első összefoglalóján Szakály Sándort, a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár főigazgatóját, egyetemi tanár láttuk vendégül, és az ő *A Horthy-korszakról, ahogy azt 2023-ban látom* című – mellékelt – ugyancsak koherens, minden vonatkozásban jól átgondolt, természetesen élvezhető stílusban megírt esszéje alapján diskuráltunk. Már a címet is elismerés fogadta, hiszen a kutatásnak egyik értelme az állandó munka, amely révén – miért is dolgoznánk különben – mind többet és pontosabban tudunk meg a vizsgált korszakról. Abban is elismerés mutatkozott, hogy a sokszor és széles körökben használt *Horthy-rendszer* fogalmazással szemben a *Horthy-korszak* a helyes megjelölés. Hiszen kemény harcok után Bethlen István és elvbarátai világlátása szerinti rendszer jött létre, amely a miniszterelnök 1931-ben bekövetkezett bukása után is – messze nem horpadás mentesen, de az ország 1944. március 19-én bekövetkezett megszállásáig – fennmaradt. E megközelítés, s az azonos mérce jegyében esett arról is szó, hogy valójában Kádár-rendszer sem létezett. Az ő időszakában egy *szovjet típusú* világban élt az ország.

Kérdések és kétkedő megjegyzések kísérték Szakály Sándor azon markáns megfogalmazását, mely szerint e húsz-huszonöt esztendő – természetesen kisebb-nagyobb változtatásokkal, s a legnagyobbat a máig sem teljesen kihevert Trianon okozta – „gyakorlatilag folyománya volt az 1867. évi kiegyezést követő magyar államnak”. Hiszen ha folyomány, akkor a törvényességnek is úgy kellett, kellett volna érvényesülnie és így tovább. Miközben – és ebben a kontextusban az állítás súlya még inkább evidens – a két háború közötti időszak nemzetközi méretekben a szélsőségek kora volt, tehát bármi fajta folyamatosság már önmagában jeles értéket képviselt. A korszakban elért gazdasági, kulturális sikerek – utóbbiba bőven beleértve a sport, a tömegsport terén születetteket is – nyugtázása nem váltott ki vitát, ám, került szóba, az összetevők, vagyis az egyéni, társadalmi hozzájárulás mértéke és értéke bizonyosan árnyalja a képet.

A „hosszú időtartam”, vagyis a korszakokon átívelő gondolkodás alapján a hazai polgárosodás jellemző sajátossága is említetett. (A Martinovics mozgalom szó szerint lefejezésétől indult a gondolatmenet.) Az, hogy annak hordozói jelentős mértékben bevándorolt idegen etnikumok gyermekei voltak, a kevés idő, a ránk is szakadt világháborúk erősen hátráltatták a szervesülést, s ebből adódóan a demokratikus mentalitás meggyökeresedését. (Választási, akár pedáns demokrácia megléte sem elég a mentalitás meglétéhez.) Az Erdei Ferenc által először az 1943-as, nevezetes szárszói konferencián megfogalmazott kettős (valójában hármas) társadalmi szerkezet pontosságához ugyan sok árnyaló megállapítás illesztendő, ám annak meglétét akár még mai – sokszor áldatlan – közállapotaink is tanúsítják. Hiszen nincs áldás olyan honfitársak közötti küzdelmen, ahol nem nemes ellenfelek, hanem egymás kipusztítására törő ellenséges vívják acsarkodó harcaikat.

Ha nem volt Horthy-rendszer – így történt a gondolat tovább sorjáztatása –, akkor az indokolt kérdéseket vet fel a kormányzó személyiségének tényleges nagysága, s a körülötte meghonosodott kultusz milyensége tárgyában. Szakály Sándor ennek kapcsán higgadt körültekintéssel utalt a másutt és később keletkezett kultuszokra. Sapienti sat.

Végül nem kis súlya volt annak a felvetett problémahalmaznak, hogy a születési arisztokráciának az ország irányításából 1918 után bekövetkezett viasszaszorulása értelemszerűen a későbbi ország-kormányzások – rendszereken átívelő – kispolgári jellegét (is) eredményezte. Az pedig nem kevés hibát – hogy ténylegesen bekövetkezett defektekről már szót se ejtsünk – eredményezett. Hiszen a jó kormányzáshoz, annak elengedhetetlen kellékeként a sorsunkat erősen befolyásoló nemzetközi kapcsolatok alapos ismeretéhez általában több generáció tudástára szükséges. Ez akkor is így van, ha közben nem homályosul el előttünk e réteg maga helyén betöltött hasznos szerepe. Gondoljunk akár Németh László tárgyba vágó eszmefuttatása igazságára.

Pritz Pál

SZAKÁLY SÁNDOR

A HORTHY-KORSZAKRÓL, AHOGY AZT 2023-BAN LÁTOM

Bizonyára a címválasztás is vitára adhat okot, hiszen vannak, akik Horthy-rendszerről beszélnek és beszéltek így egykoron is. Számomra a kérdés az, hogy a Horthy Miklós névvel fémjelzett korszak (1920–1944) sajátos/különleges rendszert jelentett-e vagy a magyar történelemnek olyan korszakát, amelyet az utókor – de a kortársak is – a közel huszonöt évig regnáló államfő névéhez kötnek?

Magam úgy vélem, nem volt különleges/sajátos rendszer. A másként „két világháború közötti időszaknak” nevezett húsz-huszonöt esztendő gyakorlatilag folyománya volt az 1867. évi kiegyezést követő magyar államnak. Természetesen kisebb-nagyobb változtatásokkal.

S melyeket tekinthetjük a legnagyobbak? Úgy vélem az európai nagyhatalmi helyzetből a trianoni békeszerződés – amelyet a közbeszédben egykoron és ma is diktátumnak neveztek/nevezünk – következtében kis közép-európai országgá válását a Magyar Királyságnak. Miközben az ország területének – Horvátország nélkül – mintegy kétharmadát, magyar lakosságának mintegy egyharmadát veszítve el önállóvá vált. Társországi helyzetből minden tekintetben önálló állam.

Az első kérdések egyike az volt, hogy az 1918–1919-es forradalmak és ellenforradalom által megtépázott ország milyen államformát válasszon, ki legyen az állam első számú vezetője, miként lehet nemzetközi jogi értelemben is a megszerzett/megkapott/kivívott (?) önállóságot elismertetni.

A Magyarországi Tanácsköztársaság bukását követően létrejött különböző kormányok igyekezete minden esetben csak annyit ért, amennyit a győztes nagyhatalmak jónak láttak. Gyakorlatilag „előírások/kívánságok” alakították 1919 nyarán-őszén a magyar politikát, amely viszont nem gyakorolt jelentős hatást az 1919 júniusában Szegeden szervezni kezdett és 1919 augusztusa után a volt Vörös Hadsereg csapataival lényegesen megerősödött Nemzeti Hadseregére és annak fővezérére, Horthy Miklósrá. Utóbbi egyre inkább a külhatalmak és a magyar politikai élet szereplői által is Magyarország „erős emberének” tekintett.

Az önálló magyar állam és a győztes nagyhatalmak képviselői által folytatott tárgyalások eredményeként létrejött Huszár Károly vezette magyar kormány megkapta a lehetőséget arra, hogy a párizsi béketárgyalásokra magyar küldöttséget indíthasson útba. A nemzetközi elismerésnek – meglátásom szerint is – ez volt az első állomása. Az 1920. január 5-én Párizsba indult küldöttség nem sok reménnyel indulhatott el. Kérdéses volt egyáltalán, hogy tárgyalásokról lesz-e szó vagy a győztesek ultimátumait kell meghallgatni és azokat teljesíteni.

1920. január 25-26-án nemzetgyűlési választásokat rendeznek Magyarország idegen hatalmak csapatai által meg nem szállt területein, amely választásokon a több mint hárommillió szavazásra jogosult mintegy nyolcvan százaléka élt a szavazati jogával. A választások európai mércével mérve is demokratikus választójogi rendelet alapján folytak, de a Magyarországi Szociáldemokrata Párt „választási bojkottja” mellett.

A megválasztott Nemzetgyűlés első feladatának az államforma „meghatározását” és az államfő megválasztását tekintette. Utóbbi – főleg brit támogatásnak köszönhetően is – Horthy Miklós

lett. A megválasztásakor a legtöbben úgy vélekedtek, hogy egy rövid ideig tartó ideiglenes állapot az ő államfői működése során „zavartalan” lehet. Ez az „ideiglenes állapot” végül is közel huszonöt évet jelentett Magyarország XX. századi történelmében.

Az önállóvá vált Magyarországnak a „trianoni sokkhatás” után létre kellett hoznia a nemzeti intézményeket, megszervezni a közigazgatást és az 1918 novembere óta működő minisztériumi rendszert az adott viszonyokhoz igazítani.

A társadalmi béke megteremtése is fontos feladatnak tűnt. A forradalmak és az ellenforradalom során elkövetett törvénytelenések a társadalom tagjainak jelentős részét érintették. A vörös terror és az arra adott fehér „válasz” az 1920-as évek elején bírói úton nyert elégtételt és a kormányzói címmel rendelkező államfő, Horthy Miklós „kegyelemben” részesítette az elkövetőket.

Kérdés természetesen, hogy mint „vörös terror” és „fehér válasz”? Ha megnézzük a Magyarországi Tanácsköztársaság – később Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság – egyes politikusainak megnyilvánulásait, akkor azt tapasztaljuk, hogy ők terrort hirdettek meg és annak megfelelően jártak el, a legtöbb esetben a törvényesség látszatát is elkerülve.

A Nemzeti Hadsereg egyes alakulatainak „válasza” nem különbözött a megtorlandó cselekedeteket elkövetők tetteitől, de nem hirdettek terrort. A Nemzeti Hadsereg fővezére például a Budapestre történő bevonulás kapcsán szigorú parancsban írta elő, hogy nem lehet megtorlás, nem lehetnek zsidó ellenes kilengések, stb. Amikor ilyenek a tudomására jutottak, akkor határozott parancsokat fogalmazott meg, ahogy az adott időszak hadügyminiszterei is 1919-1920-ban.

Az 1920-as évek elején a „zsidókérdés” meghatározó szerepet kapott a belpolitikában. A társadalom tagjainak jelentős többsége az 1919-es kommunista hónapokat „zsidóuralomnak” tekintette és a magyarországi zsidóság egészét tette felelőssé a „dicsőséges 133 napért”.

Ugyanakkor az elcsatolt területekről Magyarországra érkező menekültek – számukat mintegy 400 ezer főre teszik – elhelyezése, munkába állítása, az iskoláskorúak iskoláztatása komoly nehézségeket okozott az országnak. A több mint négyesztendei háborúskodás alatt a magyar társadalom azon fiatal tagjai, akik az egyetemekre, különböző akadémiákra törekedtek kimaradtak a felvételtől. 1920-ra mintegy öt évfolyam torlódott fel – nem beszélve a tanulmányaikat katonai szolgálat miatt megszakítókkal – és az ezen öt évfolyamba tartozók tanulmányi lehetőségeit igyekezett a kormányzat, illetve a nemzetgyűlés az ún. „numerus clausus” törvénnyel biztosítani. A törvény alapvetően a magyarországi zsidóság számára jelentett hátrányt/megkülönböztetést, amikor a felveendő arányát a népesség körében meglévő arányukhoz „igazította”. Hogy ki az adott esetben a zsidó, azt akkor a felekezeti hovatartozás határozta meg és nem a „nemzetiség”, miközben a magyarországi zsidóság számára épp ez volt a legelfogadhatatlanabb, mert a zsidó közösség tagjait a Magyarországon élő nemzetiségek, népfajok közé sorolta be.

A zsidókérdés egyébként végigkísérte az egész közel huszonöt esztendősi időszakot és alapvetően gazdasági kérdésnek minősült és a korszak döntéshozói a kérdést gazdasági jogszabályokkal igyekeztek „megoldani”. Ez a helyzet változott meg 1944. március 19-e után a Magyar Királyság területének – pontosabban egy részének – a német haderő és a különböző rendőri alakulatok/szervek általi megszállásával. A Horthy névvel jelzett korszak utolsó hat

hónapja alatt mintegy 437 ezer magyarországi zsidót deportáltak német koncentrációs táborokba és a deportáltak jelentős része soha nem került vissza hazájába. Az önálló államiság meghatározó elemének tekinthető egy ország külpolitikai függetlensége, az önálló külpolitizálás lehetősége. Ez már 1918 novemberében is meghatározó elemnek volt tekinthető. A Károlyi Mihály vezette kormány megteremtette az önálló magyar külügyminisztériumot és igyekezett kiépíteni a külkapcsolatait is, de a legnagyobb jóindulattal is csak szerénynek nevezhető a „siker”. Hatványozottabban igaz ez a Magyarországi Tanácsköztársaság esetében, amely a megelőző időszakhoz hasonlóan csak az akkori „Német Ausztriában” tudott külképviseletet fenntartani.

1919 őszétől, de igazán érdemben a trianoni békeszerződés aláírását követően indult meg Magyarország külkapcsolatainak a kialakítása, illetve fejlesztése. Ez a korszakban tíz esztendeig miniszterelnök Bethlen István gróf működése alatt volt a legeredményesebb. Bethlen és mindenkori külügyminiszterei – akik mellette másodlagos szerepet tölthettek be – részben a győztesek fele próbáltak nyitni, illetve a szomszédos országokkal igyekeztek rendezni a viszonyát Magyarországnak, amelyben a gazdasági szempontok meghatározók voltak. Az utóbbi országok esetében igazi sikerről nem ejthetünk szót és a két európai nagyhatalom – Franciaország és Nagy Britannia – jóindulatát sem sikerült elnyerni. Sikeresnek mondható ugyanakkor az olasz, osztrák majd német reláció és az 1930-as években a lengyel, bolgár és török kapcsolatok is jelentősen javultak. Az államfő, Horthy Miklós személyesen nem igazán folyt bele a külpolitikai „témákba”, külföldi útjai – Olaszország, Ausztria, Lengyelország majd később többször Németország – nem tekinthetők meghatározónak, leszámítva a németországi látogatásait a második világháború éveit. Az eddigi ismereteink alapján egy esetben volt meghatározó hatással a külpolitikára, ez pedig a Szovjetunióval történő diplomáciai kapcsolatfelvétel elutasítása 1924-ben. A két ország között végül is tíz esztendővel később került sor a diplomáciai kapcsolatok létesítésére, amelyek szovjet döntés alapján 1939-ben rövid időre megszakadtak.

Horthy Miklósnak 1938–1941-ben volt erősebb ráhatása a külpolitikai döntésekre. A sikeres revízió alapvetően a magyar kormány tevékenységének köszönhető, de a kormány ezen kérdésekben maga mögött tudhatta Horthy támogatását. Nem véletlen, hogy a közvélemény mint „országgyarapítót” emlegette. A törvények által biztosított jogával élt, amikor 1941-ben a Jugoszláv Királyság elleni hadba lépésről döntött, amelynek a megítélése különböző nézőpontokból vizsgálható. Hogy Horthy Miklós és a mindenkori magyar kormányok számára miért az Olasz Királyság majd – és később egyre inkább – a Németbirodalom számított támogatónak, annak nem ideológiai, hanem „érdekpolitikai” okai voltak. Ezen két európai nagyhatalom volt ugyanis az, amely ha bizonyos fenntartásokkal és saját érdekeit szem előtt tartva, de támogatta a magyar revíziós törekvéseket. Utóbbi pedig a magyar társadalom szinte valamennyi tagja teljes mértékben magáénak érezte. Nem véletlen, hogy az államfő népszerűsége az 1938–1941 közötti sikeres revízió hatására a legmagasabbra emelkedett.

Az államfő felelőssége a Szovjetunió elleni hadba lépés kapcsán, majd az Amerikai Egyesült Államokkal történt szembekerülés kapcsán érhető tetten. Horthy ugyan mind a két esetben az 1920. évi I. és XVII. törvénycikkben számára biztosított „lehetőségekkel” élt, de utólag – a későbbi történések ismeretében – nagyobb visszafogottságot ajánlana a történész.

Horthyt és a korszak legtöbb meghatározó politikusát – meglátásom szerint – mindenkor az ország valós (vagy csak vélt) érdeke vezette döntései meghozatalában. Hogy milyen

információkkal bírtak az adott helyzetekben és mi volt még az, ami meghatározta döntéseiket nem könnyű megválaszolni. Magam úgy vélem, hogy az adott korban is a döntéshozók a köz érdekét és javát tartották szem előtt és az alapján döntöttek.

A döntéseket természetesen mindig az eredmények igazolják vissza. Így azt mondhatjuk, hogy a kulturális politikának a döntései szinte napjainkig kiható eredményeket hoztak. A leginkább Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint nevével fémjelzett kulturális politikának köszönhetően a magyar köz- és felsőoktatás európai színvonalúvá vált. Az analfabetizmus jelentősen csökkent és a magyarországi egyetemek, főiskolák, akadémiák megfelelő tudással bíró személyeket bocsájtottak ki a falaik közül.

Az adott időszaknak a magyar sportéletre és eredményekre is komoly hatása volt. Az első világháborúban vereséget szenvedő, erősen megcsonkított ország sporteredményei az 1930-as évek elejére kiemelkedővé váltak. 1936-ban a Berlinben megrendezett nyári olimpiai Játékokon a bajnoki címeket tekintve Németország, az Amerikai Egyesült Államok mögé Magyarország sorakozott fel tíz győzelemmel. A sportsikereknek az alapja – meglátásom szerint – a törvényi szabályozás volt, ugyanis az 1921. évi LIII. törvénycikk a levante mozgalommal tömegessé tette és a vidéki falvakba is eljuttatta a sportot, az üzemek és vállaltok számára megfelelő sportpályák, stb. létrehozást írta el és ezzel a tömeg- és munkássportot is támogatta.

Kiemelkedőnek tekinthető e téren a Testnevelési Főiskola létrejötte is 1925-ben, ezen intézmény évtizedekig Európa egyik legismertebb és legszínvonalasabb testnevelő tanárképzője volt.

Az előbb leírtaknak (is) köszönhető, hogy a magyar sportsikerek az 1980-as évekig szinte töretlenek voltak. A Horthy korszakban kialakított struktúra és az akkor sikeres sportolókból edzőkké váló személyek képesek voltak a tudásukat átadni és megfelelő utánpótlást nevelni.

Természetesen egy ország megítélése, teljesítménye a gazdasági mutatókkal írható le leginkább. A kérdés 1920 után az volt, hogy a korábban kialakított/kialakult struktúrát miképp lesz képes „megreformálni” az ország. A nyersanyagkincsek – szén, vasérc, arany, stb. – szinte teljes mértékben elvesztek, ahogy az erdőterületek döntő többsége, a bányák jelentős része, illetve a jelentős gabonatermő területek. A „csonka országban” rendkívül egészségtelen volt az ipari üzemek, feldolgozó üzemek aránya a feldolgozandó nyersanyagokhoz képest. Amíg például a malomipar jelentős része a „maradék-országban” volt, a legjobb gabonatermő területek a határokon kívülre kerültek.

Egyébként az adott korszak egyik legjelentősebb társadalmi-gazdasági kérdése a földkérdés volt. Az ország művelhető és erdő területeinek döntő többsége nagybirtokok formájában viszonylag kevés család tulajdonában volt, míg a mezőgazdaságból élő lakosság – parasztság – leginkább a családok fenntartásához alig elegendő földterülettel rendelkezett. Nem sokat változtatott ezen – bár fontos lépésének számított – a Nagyatádi Szabó István és Bethlen István nevéhez kötődő földreform, amely jelentős tömegeket juttatott saját földhöz, házhelyhez. Ezek a birtokok – a legtöbb esetben törpebirtoknak nevezték azokat – azonban az ország élelmiszer ellátásában nem jelentettek igazán szerepet. Az adott családok önfenntartására voltak elegendők.

A Horthy korszakban – meglátásom szerint – az oktatás és a kultúra mellett az egészségügyben, a társadalombiztosítás területén történtek jelentős előre lépések. Nagy számban épültek

kórházak, szanatóriumok. A társadalombiztosítás egyre nagyobb tömegeket ért el és a családvédelmi mozgalmak, illetve a népegészségügyi kérdések is meghatározóvá váltak.

A két világháború közötti – Horthy-korszaki – Magyarország meglátásom szerint az európai országok sorában jelentős eredményeket ért el. A gyakorlatilag kifosztott, több hónapig idegen megszállás alatt álló országnak sikerült talpra állnia. 1938-ra a legtöbb gazdasági és egyéb mutatót tekintve az európai középmezőnyhöz zárkózott fel. Eredményei jobbak voltak Románia, Bulgária, Lengyelország, Jugoszlávia, Törökország, Portugália, Spanyolország eredményinél és nem sokkal maradtak el Ausztria, Csehszlovákia mögött. Ha a felsorolt országokat nézzük, akkor elmondható, hogy közülük több – Románia, Jugoszlávia – jelentős területi gyarapodással jött létre és meghatározó gazdasági potenciált is örökölt az újonnan megszerzett területekkel. Velük szemben Magyarország a „semmiből” kellett, hogy építkezzen.

Amikor egy ország történelmében egy időszakot vizsgálunk, akkor az adott kor lehetőségeit is meg kell vizsgálnunk és összevetni más országok lehetőségeivel. Ha így tekintünk a két világháború közötti időszak Magyarországra, akkor elmondható, hogy nem volt valami előnyös a magyarság számára és nem volt igazán szerencsés az 1918–1920-as indulás. A jelzett indulást nem könnyítette meg a már korábban jelzett „ellenséges” környezet. Ha megnézzük az adott időben tett magyar kísérleteket – együttműködni a szomszédos országokkal –, akkor azt mondhatjuk, hogy szinte teljes a kudarcc. Ezt a kezdetet nehezítette meg 1921-ben az uralkodó – IV. Károly magyar király – két visszatérési kísérlete. Ő és szűkebb tanácsadói köre úgy vélte, eljött az ideje annak, hogy visszatérjen a magyar trónra, amelyről az ő értelmezésében nem mondott le 1918 novemberében, csak az uralkodói jogainak gyakorlásától vonult vissza.

Napjainkig vitat tárgya, hogy melyik megoldás lett volna a jobb: engedni IV. Károlynak vagy azt tenni, amit az adott időben Horthy Miklós és a magyar politikai elit többsége tett: elutasítani az uralkodót. A kérdést 1921-ben válaszolták meg az akkori döntéshozók: IV. Károly nem térhetett vissza a magyar trónra és emigrációba kellett vonulni. A győztes nagyhatalmak – de főleg az általuk pártfogolt Cseh-szlovák állam, Románia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság – nem kívánt Habsburgot látni a magyar trónon. (Ausztria már korábban nem kívánatos személynek nyilvánította a volt uralkodót.)

Az első visszatérési kísérlet következménye lett a közel huszonöt éves korszakban több, mint tíz évig miniszterelnökként működő Bethlen István kormányfői kinevezése. Az erdélyi születésű politikus a korszakban már megkerülhetetlenné vált. Miniszterelnöksége előtt és azt követően is az államfő bizalmasai közé tartozott és konzervatív-liberális politikusként vallotta, hogy az állam ügyeiben döntéshozókat akkor kell és lehet választani, amikor a választók megfelelően felkészültek. Nevéhez fűződik az 1919-es választójogi rendelet „eltörlése” és új megalkotása, amely az 1919-es rendelethez képest jelentős visszalépést jelentett: nyílt szavazás a nem törvényhatósági jogú városokon kívül. Ez akkor már Európában alig itt-ott.

Bethlen a külpolitika „csinálást” – ahogy jeleztem – gyakorlatilag magának tartotta fenn. Próbálkozásai a britek és részben a franciák felé nem vezettek eredményre. A „trianoni bilincsből” való kitörés a magyar társadalom szinte minden tagja számára fontos volt. Így a Bethlen által békés úton történő revíziós politika teljes támogatottsággal bírt. A kérdés csak az volt: lesznek-e ennek támogatói a külországokban?

A világháború győzteseinek „nagy vesztese” Olaszország karolta fel a magyar ügyet. Az 1927-ben megkötött kétoldalú egyezmény a magyar külpolitika első igazán nagy sikere volt és ha

belegondolunk, hogy az 1921-ben megtartott Sopront és környékét Magyarországnak „ítélő” népszavazás is olasz közvetítést követően jött létre, akkor elmondható, hogy a bizonyos területeken közös érdek „összehozta” a két országot. Ennek is betudható, hogy a trianoni békeszerződés előírásai szerint 35 ezer fős magyar haderő – 1922. január 4-ig Nemzeti Hadsereg, azt követően magyar királyi Honvédség –, illetve annak vezetése Olaszország fele fordult. A magyar királyi Honvédség így a harmincas évek közepéig, második feléig alapvetően Olaszországból beszerzett fegyverekkel próbálta meg „eltüntetni” a fegyverzeti hiányosságokat és később Olaszországban képezték ki a magyar királyi Honvéd Légi erők repülőgép-vezetőinek egy részét. Nem meglepő tehát, hogy a második világháború kitörésekor, de még 1941-1943-ban is a repülőgépek jelentős része olasz beszerzésből állt hadrendbe.

A magyar királyi Honvédség fejlesztése a Bethlen Istvánt – Károlyi Gyula gróf „közbeiktatását” követően – váltó. Gömbös Gyula miniszterelnöksége és egyben honvédelmi minisztersége alatt indult meg. Gömbös, aki volt Bethlennek „szövetségese”, ellenfele, bizonyos értelemben a bethleni békés revízió megvalósítását igyekezett megvalósítani, jól érzékelte, hogy arra más úton semmiféle remény nem lenne. Természetesen a békés megoldáshoz is szükség lett volna erőre és külső támogatásra. Hogy az általa szorgalmazott magyar–olasz–osztrák együttműködés ebben a kérdésben mennyire lett volna jelentős, nem tudható, mivel az európai politikában jelentős változások álltak be: 1933-ban a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt vezetője, Adolf Hitler alakított kormányt és 1934-ben már a Németbirodalom teljhatalmú urává vált.

Magyarország miniszterelnöke, Gömbös Gyula ezt az országot kereste fel, amely látogatást sokáig csak úgy jellemeztek, hogy az első európai kormányfő a „náciknál”. Gömböst nem ideológiai szimpátia vitte a Németbirodalomba, hanem a világgazdasági válság okozta gondok, amelyek megszüntetésében fontos szerepet velt felfedezni a magyar–német gazdasági kapcsolatoknak, ismét elérve a német piacokat, amelyek hagyományosan a magyar mezőgazdasági export felvevő piacai voltak. Gömbös sikerrel járt és az ő miniszterelnöki működése idején létesült diplomácia kapcsolat a Szovjetunióval. A korábban már említett és 1924-ben bekövetkezett „Horthy vétót” 1934-ben el lehetett kerülni. Magyarország partneri viszonyba került a Szovjetunióval. A Magyarországi Tanácsköztársaság emléke és a kommunista mozgalom törvényen kívül helyezése Magyarországon érdemben nem befolyásolta a kapcsolatokat. Ha megnézzük, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy a Horthy–korszak közel huszonöt esztendeje alatt nem ítélték halálra, illetve szabadságvesztésre annyi kommunistát, mint amennyit a sztálini Szovjetunióban az oda emigrált magyar kommunisták közül kivégeztek, illetve ítélték súlyos szabadságvesztésre. Megfogalmazódhat a kérdés: hogy vajon a két ország közül melyik felelne meg inkább a ma oly divatos „jogállami kritériumoknak”?

Természetesen nem lehet összevetni különböző időszakokat és különböző rendszereket, az „utókor szemüvegén” keresztül vizsgálva azokat, de...

E kapcsán tehető fel az a kérdés is, hogy a Magyar Királyságban a törvényhozói és a végrehajtó hatalom elvált-e egymástól, Működött-e az önálló, független igazságszolgáltatás?

Ha ezekre a kérdésekre keressük a választ, akkor azt kell mondani, hogy igen. Működtek a törvényesen bejegyzet pártok. Kétkamarássá vált az országgyűlés és 1939-ben – a korszak utolsó országgyűlési választásán – már az általános, egyenlő és titkos választás szabályai szerint adhatták le szavazatukat a választópolgárok.

Ebben az időben Magyarország gazdasági, kulturális téren az európai országok középmezőnyébe tartozott. Ha azt nézzük, hogy honnét indult az ország, akkor ez jelentős fejlődésnek tekinthető.

A reménybeli és várt újabb előrelépés és fejlődés azonban más irányt vett. A nemzetközi viszonyokban bekövetkezett változások, az átrendeződő hatalmi viszonyok Magyarország helyzetét is jelentősen befolyásolták. A kérdés az volt, hogy milyen irányt vesz az ország?

1938. szeptember 29-30-a négy európai nagyhatalom müncheni egyeztetése és döntései meghatározták a további lehetőségeket. Magyarország előtt érdemben megnyílt a békés úton történő revízió lehetősége. Horthy Miklós 1938 augusztusában határozottan utasította vissza német kérést egy Csehszlovákia ellen indítandó magyar támadással kapcsolatban és a jugoszláviai Beldben ugyanazon időben tartott tárgyalásokon Magyarország számára kimondták a fegyverkezési egyenjogúságot. Ezzel a trianoni békediktátum katonai előírásai – amelyeket az ország az 1920-as évek végétől már csak részben tartott be – süllyesztőbe kerültek.

Ha lehet siker időszakról beszélni, akkor a Horthy-korszak esetében az 1938–1941 között időszakot annak tekinthetjük. A revíziós sikerek – amelyek alapvetően német és olasz támogatással születtek meg – nemzetközi jogi értelemben is elfogadottakká váltak. Sem az 1938. november 2-i első bécsi döntést, sem az 1939. március 15-18-i kárpátjai bevonulást nem követte elutasítás a brit és francia állam részéről. Az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés is a nemzetközi jog értelmében elfogadottnak volt tekinthető. Igaz ekkor Franciaország már nem volt érdemi tényező. Területének egy része német megszállás alatt, a másik része pedig a németekkel együttműködő „bábállam” volt. A Brit Birodalom magyar román viszonylatban semleges volt már csak azért is, mert a románok felmondták a két állam között nem sokkal korábban kötött megállapodást.

Magyarország – amely az 1939. szeptember 1-én megkezdődött német-lengyel, illetve szlovák-lengyel, majd rövidesen szovjet-lengyel háború idején semleges maradt – a német-szovjet megállapodást (1939. augusztus 23.) követően rendezte a diplomácia kapcsolatait a Szovjetunióval és magyar-román viszonylatban még vele együttműködni is képes lett volna.

A z európai háborúban és a világpolitikában 1941 áprilisa-júniusa hozott igazán nagy változásokat, amelyek Magyarország helyzetét is érdemben változtatták meg. A Jugoszláv Királyság elleni német támadást követően Magyarország érvényesítendő revíziós elképzeléseit a délszláv állam de jure és de facto felbomlását követően bevonult az úgynevezett Délvidékre, illetve annak egy részére. Ezt megelőzően a Brit Birodalom megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal, majd 1941 novemberében a britek bejelentették, hogy hadban állónak tekintik magukat Magyarországgal.

A jugoszláv válság a magyar belpolitikában is vitákat váltott ki. Lehet-e részt venni egy ország megtámadásában – még ha csak bizonyos feltételek esetén –, amellyel korábban együttműködési és barátsági szerződést kötöttünk vagy a revíziós célkitűzések ezeket felülírják. Az utóbbit pártolók kerültek többségbe és úgy vélték az elcsatolt magyar területek visszaszerzése meghatározó.

1941 májusában sokan úgy vélték, hogy az ország elérte mindazon céljait, amelyek az adott helyzetben elérhetők voltak és talán egy nyugodtabb időszak következik. Ez azonban téves feltételezés volt. Németország a Szovjetunió elleni támadásra készült, amely támadásba

Magyarországra is számított volna, de a tervekben nem számolt vele. A magyar katonai vezetés egy része, élén a Honvéd Vezérkar főnökével Werth Henrik gyalogsági tábornokkal úgy számolt azonban, hogy ha közeleink tűnő német-szovjet háború Magyarország sorsára is meghatározó erővel hathat. Úgy vélték a háború gyors kimenetelű lesz, és német sikert hoz(hat). A németek mellett ott lesznek – voltak információja a Honvéd Vezérkar főnökének – a románok és a szlovákok is és a gyors győzelem részesei vajon milyen lehetőséget kapnak Adolf Hitlerrel a korábbi számukra nehezen feldolgozható magyar revíziós sikerek módosítására. A magyar katonai és politikai vezetést alapvetően nem a kommunistaelenesség, 1919 emléke motiválta ebben a kérdésben, hanem a visszaszerzett területek esetleges elvesztésének a lehetősége. Mindezzel együtt Bárdossy László miniszterelnök-külgügyminiszter visszafogottságot kért a katonai vezetőkől és úgy vélte a politika nem a katonák dolga.

Az államfő, Horthy Miklós ekkor még nem foglalt állást a kérdésben. 1941. június 26-án azonban az ő döntése volt a Szovjetunióval szemben a hadiállapot kimondása. Döntése számos kérdést vet fel. Jogában állt-e ilyen döntést hozni, a fennálló jogszabályok alapján tette-e meg ezt? Lett volna-e olyan személy, aki őt ebben megakadályozza?

Ha eltekintünk az utókor „bölcsségétől”, akkor azt kell mondani, hogy Horthy Miklós az 1920. évi I. és XVII. törvénycikk alapján hozta meg a döntését, amelyet a magyar Országgyűlés tudomásul vett. Nem volt hadüzenet, nem kellett ahhoz az Országgyűlés hozzájárulását kikérni, stb. Nem valószínű, hogy Horthyt ebben a kérdésben befolyásolni lehetett volna. Valószínűleg őt is a korábban jelzett román, szlovák „veszély” motiválhatta és nem volt olyan személy a közelében, aki ettől eltéríthette volna. Bárdossy László lehetőségei korlátozottak voltak, míg Bethlen István – akit állítólag Horthy telefonon elért – a távolból nem tudott rá hatni.

A döntést meghozó kormányzó és az azt tudomásul vevő minisztertanácsi ülés résztvevői, illetve az Országgyűlés Képviselőháza és Felsőházának tagjai mind ezek ellenére arra törekedtek, hogy Magyarország „limitált erőkkkel” vegyen részt a hadműveletekben. Ez azonban csak részben járt sikerrel. 1942-től kezdődően a magyar királyi Honvédség vezetői a német kéréseket már nem igazán tudták visszautasítani és Magyarország ténylegesen a háború aktív résztvevőjévé vált. Hadban állt a Brit Birodalommal és 1942 tavaszától az Amerikai Egyesült Államokkal is. A döntések természetesen az államfő tudtával, jóváhagyásával történtek és bizonyos esetekben a kezdeményező is ő volt.

Úgy az egész korszak történetének, mind Horthy Miklós személyének az utókor általi megítélésében meghatározó szerepe van az ún. „zsidótörvényeknek”, illetve az ország megszállást követő deportálásoknak. Az előbbieket jogkorlátozó jogszabályok voltak, amelyek az adott időben a lét- és vagyonbiztonságot még nem fenyegették, de az állampolgári egyenlőséget sértették.

A deportálásokat esetében nem szabad megfeledkezni arról, hogy egy szuverenitásában korlátozott országból történtek a „kiszállítások” és magam úgy látom 1944 áprilisában-júniusában sem a deportáltak, sem a deportálásban közreműködő magyar hatóságok nem tudták, hogy milyen sors vár a koncentrációs táborokba hurcoltakra.

Amikor Horthy Miklós értesült a koncentrációs táborokban történő gyilkosságokról, leállította a deportálásokat. Ezt mindenki más indokkal/okkal magyarázza, és nem mindenki tekinti ezt őszinte döntésnek és felveti, hogy miért járult hozzá egyáltalán korábban a deportáláshoz.

Az egész korszaknak a megítélésében ez a meghatározó elem. ahogy fogalmazni szoktak: a magyar állam nem védte meg állampolgárait egy idegen hatalommal szemben. A kérdés az, hogy meg tudta volna-e védeni? Valószínűleg nem.

Végezetül a vég. A háború 1944 augusztusában elérte az akkori Magyarország határait. Egyértelművé vált, hogy a vereség elkerülhetetlen. Ki kellene válni a háborúból. Erre volt már korábban próbálkozás, ami egy majdani helyzet bekövetkeztekor vált volna valósággá. Az államfő úgy vélte, hogy a háborúból történő kiválás a „nyugat felé” történhetne meg, nem tudta – vagy nem akarta elhinni – hogy Európa és a világ sorsa gyakorlatilag a teheráni konferencián már eldőlt. A későbbi győztesek betartották a megállapodást. Magyarország a szovjet érdekszférába került.

A kiválás lehetősége Horthy számára mind ezek ellenére még 1944 szeptemberében is a britek és az amerikaiak felé tűnt reálisnak. Az elképzelése azonban gyakorlatilag lehetetlen volt. A már fentebb jelzetteknek megfelelően a britek és az amerikaiak Moszkvához irányították.

Talán ez volt az utolsó lehetőség, az utolsó szalmaszál. Moszkvában ugyanis megszületett az előzetes megállapodás, amely minden addigi területi „nyereséget” elvetett. A magyar közigazgatás és a katonai erő az 1937. december 31-én fennállott határok közé kellett, hogy visszavonuljon és Magyarország hadat kellet (volna) üzenjen Németországnak.

Egyik pontját sem sikerült betartani a megállapodásnak. Az államfő és szűk környezete által kigondolt kiválás nem járt sikerrel. A totális háborúban csak azokkal a módszerekkel és eszközökkel lehet eredményt elérni, amelyeket a másik fél is alkalmaz.

A háborúból kiválás – vagy ahogy a legtöbbször említik kiugrás – teljes kudarcot vallott. Az okok összetettek, amelyek minden résztvevő felelősségét felvetik. A kérdés csak az, hogy a felelősség azonos-e a bűnösséggel? Meglátásom szerint nem! Minden politikus felelős azért amit megtett és azért is amit nem tett meg. A bűnösség kimondása viszont minden esetben a bíróságoké, amelyek a fennállt jogszabályok alapján mondhatják ki azt, hogy...

A Horthy korszak nem volt bűnös korszak. Annak meghatározó vezetői alapvetően az érvényes jogszabályok alapján jártak el és minden bizonnyal az általuk vezetett ország javát akarták. Az eredmény számos esetben mind ezek ellenére mást mutat.

Milyennek vélem/minősítem ezt a korszakot? Egy XIX. századi állam berendezkedés javított változatának, amely a kor Európája számos országához hasonló módon működött. Voltak hiányosságai – főleg a választójog tekintetében --, de példamutató törekvései főleg az oktatás, a kultúra, az egészségügy, a családpolitikai terén. Nem összevethető a politikai rendszer a brit, francia, a csehszlovák, stb. rendszerekkel, de sem fasisztának, sem nemzetiszocialistának, sem autoriternek nem tekinthető. Mai szóval élve talán a "korlátozott demokrácia" lenne a legmegfelelőbb, amely természetesen vitatható és az ellenkezője bizonyítandó.